

P A T R O N A T
D'ESTUDIS HISTÒRICS
D'OLOT I COMARCA

(Annals 1996-1998)

p. 9-36

*Mercats i
fires:
el despertar
de l'economia
en terres de
Besalú
(segles IX-XIV)*

Josep M. Salrach

Què era el mercat medieval?

Empremem aquí el mot mercat en el sentit de lloc, generalment una plaça pública o uns carrers d'una vila o ciutat, on els homes de l'època medieval es trobaven per comprar i vendre productes agrícoles, ramaders i artesanals. Ho feien servint-se de la moneda com a instrument de canvi i d'un conjunt d'atuells usats per a mesurar, medir i pesar. Aquestes activitats, concentrades en un indret, el de mercat, al qual acudien productors directes (pagesos i menestrals), mercaders i consumidors, tenien lloc en ciutats i viles que pertanyien a la jurisdicció o autoritat de senyors, fossin aquests laics o eclesiàstics: reis, comtes, bisbes, abats, nobles, etc.

L'interès pel mercat medieval es justifica pel fet que l'aparició i difusió del mercat és l'indicador principal de l'arrancada de l'economia. Que entre el segle IX i el XII, arreu de Catalunya, es multipliquessin els mercats, i que la documentació com més va hi faci més referència, vol dir que a poc a poc els homes d'aquesta terra començaven a deixar enrere l'economia agrària d'autosubsistència. Una economia autàrquica que havia caracteritzat les societats primitives, quan els homes s'esforçaven per produir tot el que consu-

mien, de manera que només quan no ho aconseguien intercanviaven alguna cosa del poc que els sobrava pel que els faltava. Aquesta forma de vida va començar a canviar en el curs dels segles IX-XII, que és quan els pagesos i menestrals de les nostres contrades comencen a produir excedents comercialitzables i donen entrada en el seu món a la moneda.

El canvi és fruit d'un creixement impulsat des de dins del camp per la pròpia pagesia, que amb molt d'esforç allunya la fam de la seva vida quotidiana.⁽¹⁾ Són aquests pagesos els qui, amb treballs i necessitats, impulsen l'expansió dels conreus i el desenvolupament de l'economia rural.⁽²⁾ Tenim aquí, doncs, el primer impuls (impuls endogen) per als orígens del mercat. Però no n'hi ha prou. Calen dos impulsos més que hauran de venir dels altres sectors econòmics (de menestrals i mercaders) i de l'estament senyorial. Entengui's bé: perquè hi hagi mercat cal que els pagesos hi vagin a vendre els productes alimentaris i de transformació que produeixen, però també cal que, de l'interior mateix del camp, per un procés de divisió del treball, surtin homes que es dediquin als oficis i al comerç. Aquests són els productors que proveiran el mercat de productes manufacturats i que hi compraran queviures i primeres matèries.

Com és lògic, aquests homes dels sectors secundari i terciari de l'economia, que, com dèiem, surten del camp, s'estableixen per a viure i treballar en punts estratègics del territori, a l'ombra d'un monestir, d'una catedral o d'un castell, en una cruïlla de camins ben transitats, en una zona militarment segura, en un indret on no falten els corrents d'aigua per a instal·lar-hi determinades indústries, etc. Generalment, aquests indrets coincideixen amb llocs

---

(1) Sobre les terribles fams altmedievales vegi's P. BONNASSIE, «Consumo de alimentos inmundos y canibalismo de supervivencia en el Occidente de la Alta Edad Media», a *Idem*, *Del esclavismo al feudalismo en Europa occidental*, Barcelona, Crítica, 1993, p. 76-104.

(2) Sobre els inicis del creixement agrari medieval convé llegir les ponències de Bonnassie, Bois, Toubert i Verhulst presentades a les desenes jornades d'història medieval de l'abadia de Flaran, publicades amb el títol *La croissance agricole du Haut Moyen Age*, Flaran, 10, Auch, 1990.

on ja hi havia pobles o aglomeracions amb les seves esglésies parroquials als quals ara s'afegeixen barris nous de mercaders i artesans. El resultat d'aquest creixement del lloc és ja la vila medieval. Ja tenim, doncs, desplegat el segon impuls, aquell que s'acumula a l'impuls bàsic donat a l'economia pels pagesos: ens referim a l'impuls de menestrals i mercaders, que alguns documents com l'acta de dotació de Sant Genís i Sant Miquel de Besalú de 1075 en diu burgesos.⁽³⁾

El tercer element, sense el qual el mercat no podria existir o subsistir, és la voluntat senyorial expressada en forma de privilegi atorgat pel senyor del territori als habitants del lloc perquè hi puguin celebrar mercat, generalment setmanal. El privilegi comporta la garantia que el senyor vetllarà per la bona marxa del mercat i per la seguretat de les persones que hi vagin quan estiguin en camí, hi restin i se'n tornin, amb els seus béns.

Impuls econòmic i voluntat política són, doncs, els requisits necessaris per a la creació del mercat. Però, en realitat hauríem de dir dels mercats, perquè al que assistim, sobretot durant els segles XI-XII, és a la construcció d'una autèntica xarxa de mercats que atreuen pobladors cap als llocs on se celebren: les viles-mercat. Es completa així la jerarquia de poblament del món medieval. Primer, al damunt de tot, la ciutat, capital episcopal o comtal, i gran mercat. Segon, immediatament per sota de la ciutat, la vila-mercat amb el seu mercat setmanal i la seva notaria, una vila que sovint és seu de cort senyorial o capital d'un districte de l'administració reial (vegueria o subvegueria), i està habitada per gent dels oficis i de professions liberals i algun pagès. Tercer, per sota de les viles-mercat una munió de petites viles o pobles de mercat, és a dir, de l'àrea d'influència de les viles-mercat; es tracta de petits pobles o llogarrets caracteritzats per una certa concentració de població entorn d'esglésies rurals on tothom o quasi tothom és pagès. I quart, per sota de les viles o pobles de mercat, ja només tenim els masos, evident-

---

(3) En aquest document es parla d'un *alodio burgensium* i d'unes *fexas burgensium*, en un context en el qual es descriuen diverses parts de la vila de Besalú, entre les quals el mercadal (P. de MARCA, *Marca Hispanica sive limes hispanicus*, París, 1688, ap. 286, col. 1166).

ment pagesos. Aquesta és, en essència, la xarxa del poblament català que, nascuda a l'Edat Mitjana, ha arribat fins a avui.⁽⁴⁾

És clar, no totes les viles-mercat tenien la mateixa importància. N'hi havia que agrupaven més pobladors i van arribar a concentrar més activitats econòmiques que altres. Generalment ho sabem perquè, a més de celebrar-hi mercat setmanal, s'hi feien una o dues fires anuals que duraven diversos dies: dos, quatre, vuit i a vegades quinze. Com els mercats, les fires s'expliquen per la conjunció de dos factors: el desenvolupament econòmic de la contrada i la voluntat política, senyorial.

La pregunta de per què els senyors atorgaven privilegis de fira i de mercat és fàcil de respondre: en primer lloc, perquè podien percebre una quantitat determinada de diners dels vilatans que resultaven afavorits amb la concessió del privilegi i, en segon lloc, perquè les activitats mercantils que es desenvolupaven a la fira i al mercat eren gravades amb impostos que alimentaven les arqueges senyorials, sempre mancades de diners. S'ha d'entendre, però, que a les viles-mercat els tributs o impostos es percebien de tota activitat comercial; no només de les transaccions operades al mercat i els dies de mercat, sinó també de totes les compravendes efectuades a les taules o botigues de la vila durant tota la setmana. Així, amb el ple desenvolupament de l'economia feudal, cap al segle XIII, els ingressos de les hisendes senyorials no es limitaven a les rendes agràries de les terres dels masos, sinó que també incloïen una partida molt important d'ingressos procedents dels impostos o tributs cobrats a les viles-mercat.

La concentració de població a les viles-mercat va permetre, als senyors que en tenien la jurisdicció, no únicament incrementar el ingressos de les rendes de la terra amb els impostos del mercat, sinó també afegir-hi o incrementar les partides provinents del monopoli sobre forns i molins, el dret

---

(4) Fora de la nostra zona d'estudi el mercat i la vila-mercat o petita ciutat amb mercat ha atret poderosament l'atenció dels historiadors. Vegi's, per exemple, R. HILTON, «Las ciudades en la sociedad feudal inglesa», a *Idem, Conflicto de clases y crisis del feudalismo*, Barcelona, Crítica, 1988, p. 106-122, i G. Bois, «Entre la ciutat i el camp: el burg medieval», *L'Avenç*, 188 (1995), p. 36-41.

d'escrivania o notaria, la justícia, etc. Com és lògic, pagesos i vilatans, per voluntat pròpia i també incitació senyorial, anaven a cal notari a resoldre els seus afers. Hi anaven per fer heretaments, dots, esponsalícis, capítols matrimonials, compravendes de terres, operacions de crèdit, testaments, etc. I no ha d'estranyar que la notaria estigués sempre a la vila-mercat, perquè aquest era el punt d'encontre del microcosmos en què aquells homes vivien. Els dies de mercat i fira eren els jorns en què més diners es movien. També era quan els homes de l'àrea d'influència del mercat es coneixien i emparaulaven negocis i casaments, que calia formalitzar a cal notari. Així mateix, com a dies concorreguts, els de mercat eren els més conflictius. S'hi podien cometre abusos, frauds i robatoris, i per això calia que hi hagués una autoritat local responsable de la bona marxa del mercat, amb la seva jurisdicció per imposar multes i embargaments (el mostassaf), i un oficial de justícia senyorial o reial que intervingués en causes alienes a la jurisdicció del mostassaf.⁽⁵⁾

Va arribar un moment que les viles-mercat van tenir tanta població i tanta empena econòmica que els seus homes van començar a sentir-se incòmodes amb la tutela senyorial i van demanar o exigir llibertats municipals, és a dir, el dret a formar universitat, en el sentit de col·lectiu jurídicament reconegut amb capacitat d'autogovernar-se, és a dir, d'elegir els seus representants i atorgar-los competències d'administració local. Aquí, com abans en el naixement del mercat, també van caldre dos components, una pressió popular que venia de baix, dels vilatans, sobretot dels més rics, i un consentiment senyorial que venia de dalt en forma de privilegi o carta de llibertats comunals. Sovint aquests privilegis de formació d'universitats van arribar després de pressions i lluites entre vilatans i senyors.⁽⁶⁾

---

(5) A la figura del mostassaf (forma d'elecció i competències) es refereix un privilegi d'Olot de 1547 atorgat pel governador general de Catalunya i una concòrdia pactada entre el monestir de Ripoll i la universitat olotina el 1576: A. MAYANS i X. PUIGVERT, *Llibre de Privilegis d'Olot (1315-1702)*, Barcelona, Fundació Noguera, 1995, doc. 30 i 34.

(6) En la zona d'estudi en tenim un bon exemple en la carta comunal de Banyoles concedida a la vila per l'abat Bernat de Vallespirans el 20 d'abril de 1303 després d'una forta controvèrsia: L. G. CONSTANS, *Diplomatari de Banyoles*, 5 volums, Banyoles, Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles, 1985-1992, doc. 483.

És clar: aquell món tampoc no era el paradís. Hi havia conflictes entre senyors i vilatans. I, com que hi havia viles de diferents senyors i del rei, hi havia conflictes entre viles. I, com que l'autoritat reial maldava per afirmar-se contra l'autoritat senyorial, els oficials del rei i els homes de viles reials intrigaven i violaven a vegades els drets dels senyors de viles i dels propis vilatans d'aquestes viles senyorials. La història de Catalunya en general i de les terres dels antics comtes de Besalú en particular ho il·lustra.

Els primers mercats a Catalunya

Les primeres referències a mercats catalans es remunten als segles IX i X. Corresponen sobretot a mercats urbans, en el sentit que el *mercatum* es trobava en antigues ciutats que llavors eren capitals de comtat i de bisbat. És el cas de les ciutats d'Urgell, Barcelona i Vic, totes amb mercats documentats el segle IX o amb referències indirectes al mercat.⁽⁷⁾ Fora d'aquestes ciutats hi ha algun mercat també documentat en època carolíngia com el de Gerri de la Sal al comtat de Pallars, el de Palau al Rosselló, el dels Angles al Capcir, el de Cardona al comtat d'Osona, i el de la ciutat de Girona.⁽⁸⁾ Aquests set, més alguns altres que no hem localitzat o identificat,⁽⁹⁾ són els mercats que tenim documentats abans de l'any mil. Encara és poca cosa.

L'eclosió del mercat, sobretot del mercat rural (el de les viles-mercat),

---

(7) J. VILLANUEVA, *Viage literario a las Iglesias de España*, 22 volums, Madrid, 1803-52, vol. X, p. 229 (Urgell); R. d'ABADAL, *Catalunya carolíngia. II. Els diplomes carolingis a Catalunya*, 2 volums, Barcelona, IEC, 1926-1952, vol. I, p. 71 (Barcelona), i E. JUNYENT, *Diplomatari de la catedral de Vic. Segles IX-X*, 4 fascicles, Vic, 1981-1989, doc. 12 B (Vic). Més referències als mercats de Barcelona, Vic i Urgell, però ja del segle X i principis de l'XI, a F. UDINA, *El Archivo Condal de Barcelona en los siglos IX-X. Estudio crítico de sus fondos*, Barcelona, CSIC, 1951, doc. 219 (Barcelona); F. CARRERAS i CANDI, «Lo Montjuich de Barcelona», *Memorias de la R.A.B.L.B.*, T. VIII, 1903, p. 309 (Barcelona); JUNYENT, *Diplomatari*, doc. 55 (Vic); i C. BARAUT, «Els documents, dels anys 981-1010, de l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell», *Urgellia*, 3 (1980), doc. 271 (Urgell).

que és el fet més important, revelador del despertar de l'economia, comença en el segle XI arreu de la Catalunya Vella i de les seves fronteres: a les valls d'Andorra, al comtat de Pallars (el mercat de Gilarén?), al comtat d'Urgell (el mercat de Sanahuja), al comtat de Cerdanya amb les terres de Berga i del Conflent (els mercats de Berga, Vilafranca i Hix), al comtat del Rosselló (el mercat de Perpinyà), al comtat d'Empúries (el mercat de Vilabertran), al comtat de Besalú amb el Vallespir i el Ripollès (els mercats d'Arles, Besalú, Ripoll i Banyoles), al comtat de Girona (el mercat de Monells), al comtat d'Osona i les seves fronteres (els mercats de Manresa i Igualada) i al comtat de Barcelona i les seves fronteres (els mercats de Granollers, Montornès, Martorell i Arrahona-Sabadell).⁽¹⁰⁾ Fins i tot els comtes, que encarreguen la

(8) VILLANUEVA, *Viage*, X, p. 221 (Gerri); MARCA, *Marca Hispanica*, ap. 62 i 104 (Palau i Angles); R. d'ABADAL, *Com neix i com creix un gran monestir pirinenc abans de l'any mil. Eixalada-Cuixà*, Abadia de Montserrat, 1954, ap. 93 (Angles), i J. M. FONT I RIUS, *Cartas de población y franquicia de Cataluña*, T. I, Barcelona, CSIC, 1969, doc. 8 (Cardona). El mercat de Girona no figura explícitament esmentat en els preceptes carolingis on es diu, en canvi, que a la seu gironina ha de correspondre el terç del teloni dels mercats de la diòcesi. Vegi's, per exemple, el precepte de Carles el Calb, del 844, a J. M. MARQUÈS, *Cartoral, dit de Carlemany, del bisbe de Girona (s. IX-XIV)*, Barcelona, Fundació Noguera, 2 vols., 1993, doc. 7. Això no obstant és segur que aquest mercat existia en els segles IX i X. Figura esmentat a la butlla atorgada pel papa Silvestre II l'any 1002: *terciam partem de ipso teloneo de ipsos mercatos de predicta civitate* (MARQUÈS, *Cartoral*, doc. 70). Una part de les referències que donem en aquesta nota i en l'anterior procedeixen de J. VILÀ I VALENTÍ, *El món rural a Catalunya*, Barcelona, Curial, 1973, p. 43-44.

(9) Per exemple el *merchatale qui est in Tabulatos* d'un document del 955 (JUNYENT, *Diplomatari*, doc. 284).

(10) J. M. FONT I RIUS, «Comunitat local o veïnal», *Symposium internacional sobre els orígens de Catalunya*, I, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1991, p. 500, n. 36 (Andorra: referència als drets de mercat que pagaven els homes de les valls); I. M. PUIG I FERRATÉ, *El monestir de Santa Maria de Gerri*, 2 vols., Barcelona, IEC, 1991, II, p. 414-415 (Gilarén: és un dels falsos de Gerri-Burgal, inspirat, segons Abadal, en documents autèntics); BARAUT, «Els documents, dels anys 1076-1092, de l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell», *Urgellia*, 7 (1984-1985), doc. 899 (Sanahuja); ACA, Pergamins de Ramon Berenguer II, n. 52 (Berga); MARCA, *Marca Hispanica*, ap. 284 (Vilafranca i Hix); F. MIQUEL I ROSELL, *Liber Feudorum Maior*, 2 vols., Barcelona, CSIC, 1945-1947, doc. 690 (Vilafranca i Hix); VILÀ, *El món rural*, p. 46, n. 24 (Perpinyà: referències a mesures de mercat); FLÓREZ, *España Sagrada*, XLIII, p. 446 (Vilabertran: exclusió de fira i de mercat en l'àmbit de la sagrera);

construcció d'una fortalesa a les terres encara desertes de l'Espuga de Francolí (Conca de Barberà), manen al seu vassall que hi creï un mercat.⁽¹¹⁾ També llavors devia néixer a la Seu d'Urgell la fira de l'Assumpció o de la Mare de Déu d'Agost, documentada el 1048, i que encara avui se celebra.⁽¹²⁾

En el segle XII la llista s'allarga amb el mercat de Puigcerdà, al comtat de Cerdanya; els de Peralada i Castelló, al comtat d'Empúries; els de Camprodon, Bàscara, Sant Esteve d'en Bas i potser el de Ridaura, al comtat de Besalú; el de Sant Pau de Segúries, al Ripollès; el d'Amer, al comtat de Girona; el de Moià, al comtat d'Osona; els de Caldes de Montbui i Sant Celoni, al comtat de Barcelona; els d'Agramunt, Vilagrassa, Cervera, Santpedor, Vilafranca del Penedès, la Granada i l'Arboç, a les velles fronteres dels comtats d'Urgell, Osona i Barcelona; i els de Lleida, Tarragona, Mont-

---

F. MONSALVATJE, *Notícies històriques del condado de Besalú*, 26 vols., Olot, 1898-1919, VII, ap. 20, i XI, ap. 249 i 351 (Arles i Banyoles); VILLANUEVA, *Viage literario*, XV, p. 253 (Besalú); MARCA, *Marca Hispanica*, ap. 286 i 301 (Besalú i Banyoles); CONSTANS, *Diplomatari*, doc. 99 (Banyoles); B. ALART, *Privilèges et titres relatifs aux franchises, institutions et propriétés communales de Roussillon et de Cerdagne, depuis le XIe siècle jusqu'à 1660*, Perpinyà, 1874, 34 (Ripoll); ACA, Pergamins de Ramon Berenguer III, n. 76 (Moneills: encara que el document és de principis del segle XII, el mercat «de agnels» que s'hi menciona és anterior); ACA, Pergamins Ramon Berenguer I, n. 24 (Manresa); J. RIUS I SERRA, *Cartulario de Sant Cugat del Vallés*, 3 vols., Barcelona, CSIC, 1945-1947, doc. 614 (Igualada: exclusió de fira o mercat de l'àmbit de la sagrera); Arxiu Capitular de Barcelona, *Liber Antiquitatum*, III, n. 132, i *Diversorum*, C-b, n. 146 (Granollers); J. MAS, *Rùbrica dels Libri Antiquitatum de la seu de Barcelona* (t. IX-XII de les *Notes històriques*), Barcelona, 1909-1914, IX, 175 (Montornès); RIUS I SERRA, *Cartulario*, doc. 523 i ACA, Pergamins Ramon Berenguer II, n. 75 (Martorell), i ACA, Pergamins Ramon Berenguer III, n. 163 (Arrahona-Sabadell: encara que el document és de principis del segle XII, el mercat que s'hi menciona és anterior). Una part de les referències que donem en aquesta nota procedeixen de VILÀ, *El món rural*, p. 45-46.

(11) P. BONNASSIE, *La Catalogne du milieu du Xe à la fin du XIe siècle*, 2 vols., Toulouse, Publications de l'Université de Toulouse-Le Mirail, 1975-1976, II, p. 837.

(12) J. BALARI I JOVANY, *Orígenes històrics de Catalunya*, Sant Cugat del Vallés, Instituto Internacional de Cultura Romànica, 2 vols., 1965, p. 682-683.

blanc, Salou, Prades i Vilarrodona, ja ben endins de la Catalunya Nova.⁽¹³⁾ Al mateix temps naixien les fires de Moià, Tremp i Vilagrassa.⁽¹⁴⁾

La llista és llarga, però ben segur que incompleta. La intenció en confeccionar-la ha estat simplement mostrar que el despertar de l'economia és un fenomen general i contagiós, que segueix als catalans en la seva marxa de la Catalunya Vella cap a la Nova. Podem ara, després d'haver copsat les dimensions d'aquesta arrancada de l'economia, fixar l'atenció en les terres de l'antic comtat de Besalú i els seus entorns més immediats.

Els orígens en terres de Besalú (segles XI-XII)

Segurament, el mercat més antigament documentat en terres besaulen-

---

(13) ALART, *Privilèges*, 67 (Puigcerdà); MARCA, *Marca Hispanica*, ap. 375 (Peralada); J.M. MARQUÈS, *El cartoral de Santa Maria de Roses (s. X-XIII)*, Barcelona, IEC, 1986, doc. 12 (Castelló); MONSALVATJE, *Noticias históricas*, VI, ap. 11 i 15, i ACA, Pergamins Ramon Berenguer III, n. 212 (Camprodon); MARQUÈS, *Cartoral*, doc. 355 (Bàscara); BALARI, *Orígenes històrics*, p. 680 (Ridaura); Lluís TO I FIGUERAS, *Família i hereu a la Catalunya nord-oriental (segles X-XII)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997, p. 212 (Sant Esteve d'en Bas); MONSALVATJE, *Noticias históricas*, XI, doc. 464 (Santa Pau de Segúries); *Idem*, doc. 582 (Amer); ACA, Pergamins Ramon Berenguer IV, n. 253, i BALARI, *Orígenes històrics*, p. 681 (Moià); *Idem*, p. 680, MAS, *Rúbrica*, XI, 60, i ACA, Pergamins Ramon Berenguer IV, n. 255 (Caldes de Montbui); ACA, Pergamins d'Alfons I, n. 327 (Sant Celoni); ACA, Pergamins Ramon Berenguer III, n. 301, i BALARI, *Orígenes històrics*, p. 651 (Agramunt); MAS, *Rúbrica*, X, 296 (Ja Granada); ACA, Pergamins Ramon Berenguer IV, n. 59, i BALARI, *Orígenes històrics*, p. 680 (Cervera); MAS, *Rúbrica*, XI, 288 (Vilafranca del Penedès); MAS, *Rúbrica*, XII, 205 (l'Arboç -1213-); VILÀ, *El món rural*, p. 47, n. 41 (Vilagrassa); MIQUEL I ROSELL, *Liber Feudorum*, doc. 198 (Santpedor); F. UDINA, *El «Llibre Blanch» de Santes Creus, cartulario del s. XII*, Barcelona, CSIC, 1947, docs. 218 i 339 (Lleida i Montblanc); *Idem*, doc. 324 (Tarragona); ACA, Pergamins Alfons I, n. 685 (Salou); J. PONS, *Cartulari de Poblet (manuscrit de Tarragona)*, Barcelona, IEC, 1938, doc. 165, p. 98 (Prades); Arxiu Capítular de Barcelona, *Libri Antiquitatum*, I, n. 524, fol. 194, i BALARI, *Orígenes històrics*, p. 681 (Vilarrodona: és un privilegi de 1210). Una part de les referències que donem en aquesta nota procedeixen de VILÀ, *El món rural*, p. 46-48.

(14) BALARI, *Orígenes històrics*, p. 681-682.

El senyor de la vila sens dubte tenia prou autoritat per a decidir pel seu compte la celebració de mercat i protegir, dins dels termes de la senyoria, els homes que hi assistissin. De fet, la major part dels mercats que afloren a la documentació deuen néixer així d'una manera una mica informal, per pràctica i acords verbals entre vilatans i senyors. Deu ser després, quan el mercat pren volada, que cal institucionalitzar-lo emparant-ne per escrit la celebració i donant garanties als assistents. En butlles papals d'immunitat i confirmació de propietats i actes de consagració d'esglésies monacals del segle XI ja observàvem com l'autoritat del pontífex romà i del conjunt de jerarques religiosos i civils catalano-septimans assistents a les consagracions servia per a ratificar per escrit drets senyorials (de senyors eclesiàstics) sobre els mercats dels seus dominis. Però encara aquí el mercat només és vist d'un cantó: el del senyor.

Cal esperar al segle XII per a veure l'altre costat. En efecte, amb l'empenta que pren l'economia en el segle XII els mercats són més concorreguts que mai i la gent s'hi trasllada de lluny, sobretot negociants i mercaders que en els seus viatges es veuen obligats a passar per terres i mercats de senyors diferents. Aquests homes, que avui en diríem una mica internacionals, no hi havia senyor particular amb prou força per a protegir-los. Només l'autoritat comtal i reial podia intentar-ho. Així s'expliquen els privilegis de mercat atorgats per Ramon Berenguer III a les viles de Camprodon (1118), Arles (1119) i Sant Pau de Segúries (1128), a petició d'abats de Sant Pere, de Santa Maria i de Sant Joan; el privilegi de mercat per a Bàscara (1187), atorgat pel rei Alfons I a benefici del bisbe de Girona; i el privilegi de mercat atorgat a Banyoles (1198) pel rei Pere I.⁽²²⁾

Aquests privilegis, siguin de ratificació d'un mercat anteriorment existent (Arles i Banyoles) o siguin de possible creació d'un nou mercat (Camprodon, Segúries i Bàscara), contenen sempre una referència a l'empara reial que s'atorga a la persona i béns de qui vagi i vingui de mercat, amb menció expressa que veguers i batlles reials han de complir i fer complir el privilegi.

---

(22) MONSALVATJE, *Notícies històriques*, VI, doc. 11, VII, doc. 24, XI, doc. 464; MARQUÈS, *Cartoral*, doc. 355, i MONSALVATJE, *Notícies històriques*, XII, doc. 633

Els monarques atorgants precisen també que el mercat és setmanal, concretament a vegades el dia de celebració (els dilluns a Camprodon i els dimecres a Bàscara), atribueixen al senyor o senyors de la vila la jurisdicció sobre el mercat amb els impostos i altres drets, que es deixen de dir telonis per a dir-se lleudes i usatges, i delimiten a vegades una àrea d'influència i monopoli de mercat, que a Bàscara era l'assenyalada pels mercats circumdants de Besalú, Torroella de Montgrí, Girona i Peralada, i a Camprodon una ratlla que passava pel coll d'Ares, el coll de Pòrtoles, el coll de Pendís i Campmagre.

Aquesta petició dels senyors eclesiàstics a l'autoritat reial perquè proteixi i faci respectar el mercat en viles de la senyoria eclesiàstica pot servir també per delimitar la competència de les jurisdiccions respectives: en el privilegi de Pere el Catòlic per a Banyoles, del 1198, que ratifica els drets de mercat, es diu que els homes de la senyoria abacial han de ser jutjats per l'abat, però si són injustament maltractats o desposseïts poden apel·lar a la cúria reial.⁽²³⁾ A més, quant a autoritat, en aquestes viles-mercat, que són de senyoria eclesiàstica o amb forta presència de senyors eclesiàstics, sembla que no tot és a mans de l'Església: a Arles, l'abat i el comte es reparteixen drets de mercat;⁽²⁴⁾ a Camprodon, el rei, que hi serva jurisdicció, intervé contra els abusos que cometien els pelegrins, viatgers i hostes del monestir, particularment els dies de mercat, quan exigien de l'hospitalitat monacal més del que aquesta pot donar-los,⁽²⁵⁾ i a Banyoles, quan l'abat vol construir amb caràcter monopolístic forns a la vila, és el rei qui ho autoritza.⁽²⁶⁾ Tot això crida l'atenció: sembla clar que els senyors eclesiàstics, per a fer valdre els seus poders temporals necessiten del suport de la monarquia, però és clar que la monarquia s'ho haurà de fer pagar en forma de guanys d'autoritat. En els segles XIII-XV haurem d'assistir, doncs, a conflictes entre l'Església i la monarquia per la jurisdicció sobre les viles i els seus mercats.

---

(23) CONSTANS, *Diplomatari*, II, doc. 196.

(24) MONSALVATJE, *Notícies històriques*, VII, doc. 24.

(25) *Idem*, VI, doc. 15.

(26) CONSTANS, *Diplomatari*, II, doc. 181.

De moment, aquesta mena de conflictes enfronta els barons amb l'Església, cosa que dona peu a la monarquia a través dels seus oficials (els veguers) a jugar el paper arbitral que li és propi. És el que passa a Amer el 1184-87 entre l'abat i el senyor d'Hostoles. L'abat volia que els homes de la vall d'Hostoles paguessin lleuda quan anessin al mercat d'Amer i el senyor d'Hostoles s'hi oposava. Finalment la justícia reial va donar la raó al monestir.⁽²⁷⁾ El plet revela, a més, un altre fenomen interessant: com que el mercat era per als senyors una font de rendes, els senyors podien servir-se del mercat sencer o d'una part d'ell, és a dir, una part dels drets i rendes del mercat per a constituir feus amb què pagar els serveis militars dels seus vassalls nobles. Sembla que en aquest cas el senyor d'Hostoles tenia o pretenia tenir en feu per l'abat d'Amer determinats drets sobre el mercat, l'abast dels quals també va ser motiu de controvèrsia.

La cristallització (segle XIII)

L'activitat econòmica desplegada a les viles-mercat, amb la concreció de l'àrea d'influència dels mercats, el creixement de la població, l'afluència de compradors i venedors i la multiplicació dels negocis, va fer més necessària que abans l'obertura d'escrivanies, és a dir, llocs on escrivans especialitzats redactessin actes, contractes i tota mena d'instruments, en donessin les corresponents còpies als clients i en conservessin els protocols. Les escrivanies vilatanes, que funcionaven amb autorització senyorial i proporcionaven noves rendes a les economies senyorials, devien plantejar un problema semblant al del mercat. ¿Com aconseguir que l'escriptura redactada per l'escrivà tingués força legal més enllà dels límits estrictes de la senyoria on treballava? Només l'autoritat reial devia tenir prou força per a garantir-ho. Per això, a partir d'aquesta època, apareix la figura del notari reial i es multipliquen el privilegis reials de creació d'escrivanies o notaries.

---

(27) E. PRUENCA, *Diplomatari de Santa Maria d'Amer*, Barcelona, Fundació Noguera, 1995, doc. 40 i 42.

A la nostra documentació és el rei Pere I qui inicia el costum de donar a determinades cases religioses el privilegi de tenir escrivania pública. Ho fa com una donació pietosa, i la primera casa que se'n beneficia, el 1203, és la de Sant Pere de Besalú que rep, amb caràcter perpetu, el monopoli de redactar els instruments notariais de la vila de Besalú i de les parròquies dels entorns fins a Olot, Figueres, Banyoles, Albanyà, Lledó i Finestres.⁽²⁸⁾ Segueix després, el 1206, la notaria de Camprodon, atorgada pel rei al monestir de Sant Pere, amb el privilegi de redactar les escriptures de les viles de Camprodon i Sant Pau de Segúries fins a coll d'Ares i Setcases.⁽²⁹⁾

Jaume I va seguir, anys després, les petjades del seu pare, instituint, el 1226 i el 1228, i ratificant, el 1238, les notaries de Banyoles i Amer. En ambdós casos el privilegi diu que «tots els instruments i testaments, legalment fets per la mà del notari que tu, abat, i els teus successors nomenin, siguin públics i autèntics en tot lloc i en tot temps; i que cap escrivà o notari no gosi fer instruments i testaments en aquests llocs sinó només el notari que tu, abat, i els teus successors hàgiu nomenat, el qual, quan tu i els teus successors l'haureu designat, haurà de jurar en la vostra presència i poder que redactarà fidelment els instruments i testaments, i després que els instruments i testaments fets per la seva mà o per mà dels seus col·laboradors i signats per ell siguin tinguts per públics i autèntics en tot lloc i temps».⁽³⁰⁾

Amb la creació de les notaries durant el segle XIII s'incrementen les notícies sobre els mercats i les viles-mercat. De fet, és lògic: estem arribant a la plenitud del món medieval i l'esforç de cristallització institucional de les viles i els seus mercats, desplegat per la monarquia, és gran. L'impulsor va ser Jaume I.

La primera senyoria agraciada va ser la de l'abat de Banyoles, que el 1226 va rebre un privilegi de confirmació de llibertats i franqueses, de pro-

---

(28) MONSALVATJE, *Notícies històriques*, XII, doc. 650.

(29) *Idem*, XII, doc. 652.

(30) CONSTANS, *Diplomatari*, II, doc. 234, i MONSALVATJE, *Notícies històriques*, XII, doc. 725 i 773.

tecció de persones i béns, d'immunitat judicial (és a dir, de ratificació de la potestat jurisdiccional de l'abat) i de salvaguarda de fira i mercat. En aquest privilegi, que va ser confirmat pel propi monarca posteriorment (1230, 1241, 1253 i 1272), es diu explícitament que els oficials reials només poden procedir contra els homes de la senyoria de l'abat quan la justícia d'aquest s'inhibeixi.⁽³¹⁾ De tenor semblant és el privilegi concedit a Sant Joan de les Abadesses (1230) i Amer (1274): no poden ser detinguts per deutes ni multats els qui vagin a mercat i, a Amer, la justícia reial ha de deixar el camp lliure a l'abacial.⁽³²⁾

La intervenció reial a Camprodon és més interessant. Per documentació posterior sembla poder deduir-se que els abats de Camprodon havien rebut dels comtes de Besalú o dels comtes de Barcelona i reis d'Aragó la vila de Camprodon en feu. Això explicaria la potestat i les actuacions dels monarques a la vila durant el segle XII i l'inici del XIII. Tanmateix, durant la primera meitat del XIII, l'autoritat abacial sembla que s'hi va afermar en detriment de la reial. Potser per això Jaume I va decidir emprendre la fundació d'una vila nova i privilegiada en l'actual terme de Sant Pau de Segúries. Ens referim a la Ral (1248) que immediatament va atreure pobladors dels entorns, tants, que Camprodon va quedar mig despoblada. Llavors l'abat no va tenir més remei que concedir una carta de franqueses (1248).⁽³³⁾ Amb les concessions que hi feia, concretament d'alliberament de mals usos i servituds, exempció d'exaccions arbitràries i regulació i reducció de prestacions mercantils, pretenia contrarestar l'emigració. Però segurament aquesta iniciativa fracassà. El cas és que el 1249 l'abat s'avingué a fer una permuta amb el rei: li va donar quasi tots els drets sobre la vila de Camprodon, inclosos els de mercat, forn i notaria, a canvi de rendes i drets a les valls de Prats de Molló i Ribes.⁽³⁴⁾

---

(31) CONSTANS, *Diplomatari*, II, doc. 233, 245, 263, 295 i 358.

(32) MONSALVATJE, *Notícies històriques*, XII, doc. 736 i 960.

(33) FONT, *Cartas de población*, I, doc. 288 i 290, i II, p. 619-622.

(34) ACA, Pergamins Jaume I, n. 174, i MONSALVATJE, *Notícies històriques*, VI, doc. 17.

Tanmateix, com sovint passa a l'Edat Mitjana, l'acord de permuta va resultar incomplet. Fa l'efecte que, tot i les reclamacions dels oficials reials, l'abat va continuar exercint drets de senyoria a la vila. Finalment el conflicte es va posar a mans d'uns àrbitres que van dictar un laude (1251). Es reconeixia al monarca el senyoriu sobre la vila en els seus aspectes personal i jurisdiccional, ratificat aquest amb la creació d'una vegueria pròpia, però es concedia a l'abat la meitat dels drets d'índole patrimonial o econòmica, en particular els corresponents a mercats, fires, notaria i establiments.⁽³⁵⁾ Com que el poder fa de mal compartir, aquesta cosenyoria reial i abacial sobre Camprodon va generar problemes en el futur fins que el 1333 l'abat renuncià definitivament als seus drets sobre la vila en profit exclusiu de la jurisdicció reial.⁽³⁶⁾

El dinamisme econòmic assolit pels homes de les viles, els entrebancs que les càrregues i servituds feudals imposaven al desenvolupament dels negocis i l'atmosfera mental creada pel millor coneixement del dret romà van impulsar les comunitats vilatanes del segle XIII a qüestionar les formes més opressives de senyoria feudal. El fenomen, que ja havia començat en altres llocs d'Europa el segle XII, ara madurava.⁽³⁷⁾ Per als menestrals i mercaders de viles i ciutats es tractava de redefinir el poder i el lloc que ells i els seus senyors havien d'ocupar en el món. Les seves reivindicacions eren sempre l'abolició de càrregues i servituds i l'obtenció de llibertats i drets d'autogovern. D'aquí en sortiren les universitats o municipis amb els seus magistrats d'elecció més o menys popular. Quasi sempre, els vilatans obtingueren dels senyors aquests guanys polítics i econòmics després d'un període de tensions, en el qual combinaren la lluita, la negociació i el compromís.

Arles ens en dóna un primer exemple. Els vilatans i l'abat de Santa Maria es barallaven de temps, al punt que el 1235 ja no era possible oficiar en pau

---

(35) *Idem*, XII, p. 164-165, n. 1, i doc. 839.

(36) *Idem*, XII, doc. 1310, i FONT, *Cartas de población*, II, p. 621.

(37) Com a introducció al tema és útil de llegir a R. HILTON, *Les ciutats medievals*, Barcelona, L'Avenç-SCEH, 1989.

les cerimònies religioses al monestir. La gravetat de la situació va obligar el poder eclesiàstic i reial a intervenir, de manera que el bisbe d'Elna i el veguer del Rosselló van constituir un tribunal per a arbitrar en el conflicte. El laude establia: 1/ que els vilatans majors d'edat havien de jurar fidelitat a l'abat i defensar-lo; 2/ que a Arles només hi podia haver un forn, el monacal, al qual tothom havia d'anar per a fer el pa, però que, del pa dels vilatans, el forner només se'n podria quedar 1 de cada 25; 3/ que a la vila només hi podia haver el molí blader del monestir al qual s'havia de pagar l'acostumat; 4/ que els vilatans havien de pagar a l'abat una indemnització de 1.200 sous melgoreosos pels perjudicis que li havien ocasionat, i 5/ que els mals usos de la intestia i l'eixorquia, que penalitzaven les successions, quedaven abolits.⁽³⁸⁾ Encara que l'arbitratge sembla favorable a la part senyorial, segurament no era poc que s'abolissin servituds i es possessin límits ben definits als drets i càrregues senyorials.

Les notícies d'enfrontaments entre vilatans i senyors a Banyoles són més tardanes, però tenen l'avantatge de la continuïtat documental, com veurem en parlar del segle XIV. De moment, retinguem que els banyolins del segle XIII i el seu senyor, l'abat de Sant Esteve, estaven a mata-degolla per causa dels mals usos de la cugucia, la intestia i l'eixorquia, que penalitzaven la conducta sexual i les successions dels homes de la vila. La incomoditat ocasionada per aquestes servituds era tal que algunes famílies abandonaven la població i altres, que volien establir-s'hi, no ho feien. A més, es donava el cas que a les viles del bisbat de Girona que eren de domini reial (Besalú entre elles) s'havien abolit de temps les servituds i la gent se sentia atreta a viure-hi. Per això, després de llargues negociacions, i aprofitant que l'abat estava endeutat i necessitava diners, el 1263 els vilatants es van redimir de mals usos per 6.700 sous.⁽³⁹⁾

Això vol dir que a la vila-mercat de Banyoles circulava el diner i que, malgrat les diferències entre el senyor i els seus homes, hi havia interessos

---

(38) MONSALVATJE, *Notícies històriques*, VII, doc. 34.

(39) CONSTANS, *Diplomatari*, II, doc. 323 i 325.

comuns, lligats al món dels negocis. En efecte, pocs anys abans, el 1243, Jaume I havia concedit a l'abat, i a través d'ell a la vila, el privilegi de celebrar fira durant la setmana de la festa de sant Martí, patró de Banyoles. Els homes que hi concorrien —diu el privilegi— i els seus béns estaran sota custòdia, defensa i guiatge del rei, i l'abat tindrà, de les transaccions operades a la fira, lleudes, justícies i senyoratge.⁽⁴⁰⁾ Un privilegi de fira com aquest, que beneficia ensems senyors i vilatans, mostra interessos comuns.

La conjunció d'interessos entre l'abat i els seus homes a Banyoles encara és més perceptible en un privilegi de 1253, que indirectament ens mostra la prosperitat de la indústria local de la pelleteria i el cuir. Per aquest document l'abat concedeix als vilatans el monopoli de la producció i comercialització del sumac o roldor a Banyoles i als seus termes i prohibeix a forans la compra d'aquest producte. L'abat només fa una excepció: el mercader forà que vagi al mercat banyolí a vendre blat i altres queviures i mercaderies podrà comprar una quantitat de roldor similar en pes i volum als productes descarregats.⁽⁴¹⁾ Es tractava d'un privilegi que perseguia reservar per als banyolins un negoci lucratiu consistent a conrear sumac o roldor i obtenir-ne un extret que els blanquers empraven per a adobar les pells i mordentar els cuirs. El privilegi vol afavorir també la indústria local de l'adoberia i, en general, totes les manufactures de la vila dedicades a la fabricació i transformació de la pell i el cuir, per tal que els seus menestrals poguessin trobar els productes necessaris en el mercat local i a bon preu.

Ja ho veiem: les relacions entre el senyor de Banyoles, l'abat, i els seus vilatans eren ensems bones i dolentes. Materialment, els unia el desig de fer avançar el mercat i els separava el control que l'abat retenia sobre el col·lectiu i les càrregues que imposava. Aquestes enteses i discordàncies internes, que portarien a nous compromisos en el segle XIV, van coexistir amb conflictes externs i els van alimentar. Ens referim a les relacions entre la monarquia i

---

(40) P. ALSIUS, *Ensaig històric sobre la vila de Banyolas*, Barcelona, 1872, p. 47-48, i CONSTANS, *Diplomatari*, II, doc. 271.

(41) *Idem*, II, doc. 298.

l'abat de Banyoles que es van deteriorar en la segona meitat del segle XIII i van arrossegar els homes de Banyoles i Besalú a l'enfrontament.

En temps de Jaume I les coses encara anaven bé: el rei va ratificar (1241 i 1253) els drets de justícia de l'abat, va prohibir als seus oficials intervenir en causes reservades a la jurisdicció abacial i va recordar que només en cas de maltractaments indeguts i manifesta injustícia podria protegir i emparar enfront de la justícia abacial els homes de l'abat.⁽⁴²⁾ Res de nou, però aquí hi havia una escletxa per la qual podria filtrar-se la jurisdicció reial quan els banyolins acusessin la jurisdicció senyorial d'arbitrària i un rei més autoritari volgués fer sentir la seva força a Banyoles. Aquest rei va ser Pere el Gran, segurament descontent per l'actitud ambigua que l'abat va tenir arran de l'excomunió del rei i de la invasió francesa de Catalunya, el 1285.⁽⁴³⁾

Segons sembla, oficials reials, entre els quals el veguer o sotsveguer de Besalú, van protagonitzar, dins del domini de Banyoles, diverses accions que l'abat va considerar com una greu violació dels seus drets jurisdiccional·s.⁽⁴⁴⁾ Per documents posteriors sabem que els homes de Besalú, que era vila reial —no ho oblidem—, van fer costat al veguer, segurament perquè, en la seva freqüentació del mercat i la fira de Banyoles, els besaulencs se sentien perjudicats en els seus privilegis per la jurisdicció abacial que els feia pagar lleudes, els impedia la compra de determinats productes i potser també els volia sotmetre a la seva justícia mentre estaven dins del domini monacal. El conflicte, iniciat cap al 1285, va comptar amb moments de forta violència, sobretot quan homes armats de Besalú, acabdillats pel sotsveguer, van irrompre a Banyoles, on van talar els fruiters i els ceps dels horts i les vinyes de l'entorn de la vila, van forçar les portes de la muralla, van saquejar

---

(42) *Idem*, II, doc. 263 i 295, i ALSIUS, *Ensaig històric*, ap. 3.

(43) El 9 d'octubre de 1285 Pere el Gran va expedir una ordre d'embargament dels béns del monestir (CONSTANS, *Diplomatari*, II, doc. 403).

(44) *Idem*, II, doc. 406 (investigació encarregada per Alfons el Liberal a Bernat Desprat, jutge de Girona, sobre suposats abusos comesos per oficials reials contra la jurisdicció de l'abat de Banyoles).

la vila i van assetjar el monestir. No contents amb això, van acarnissar-se amb els masos dels voltants, en els quals van cometre robatoris i incendis, i van segrestar pagesos.⁽⁴⁵⁾

L'abat va protestar davant del tribunal del rei que, després de moltes dilacions, comissions i investigacions,⁽⁴⁶⁾ es va pronunciar el 1297. Més que judicar les violències ocorregudes, el tribunal va examinar la qüestió de fons, que era la delimitació de les competències jurisdiccionals entre l'abat de Banyoles i el veguer de Besalú. El tribunal va reconèixer a l'abat sobretot tres blocs de competències o privilegis: 1/ la jurisdicció en causes dites de mixt imperi, que eren les civils i criminals que portaven aparellades penes lleus; 2/ l'exempció de tributs i serveis al rei, tret del compliment de constitucions de pau i treva i l'ajut militar en cas d'extrema necessitat, i 3/ el control del mercat local a través del dret de posar i donar els pesos, mides i mesures mitjançant els quals es feien les transaccions i es cobraven els impostos de mercat. Per altra banda, el tribunal també va reconèixer al rei, i concretament al seu veguer de Besalú, un conjunt de competències que podem agrupar en dos blocs: 1/ la jurisdicció en casos de violació de pau i treva, i 2/ la jurisdicció en causes dites de mer imperi que eren els crims o delictes que portaven aparellada la pena de mort o de mutilació de membres, tant si eren comesos per homes del monestir com per forans.⁽⁴⁷⁾ És probable que aquesta sentència fos complaent a l'abat, però no tant als banyolins, que devien esperar una major protecció de la justícia reial i reclamar-la. Potser per això el 1302 Jaume II va concedir-los el dret a apel·lar al seu tribunal i als seus oficials si l'abat els penyorava o carregava injustament d'impostos.⁽⁴⁸⁾

---

(45) Aquests successos consten a l'escrit de Jaume II de 25 de gener de 1297 en el qual el monarca comissiona Ramon de Taiata, jutge de la cúria reial, perquè esbrini el que va succeir (*Idem*, II, doc. 455).

(46) En moments diferents van participar en la investigació Bernat Desprat, jutge de Girona, Berenguer de Vilaró, ardiaca d'Urgell, Ramon de Taiata, jutge de la cort, i Jaume de Bianya, canonge d'Urgell (*Idem*, II, p. 481, i doc. 406, 426, 455 i 458).

(47) *Idem*, II, doc. 458.

(48) *Idem*, III, doc. 476.

Herències i nous reptes (segle XIV)

En el segle XIV alguns conflictes heretats del període anterior troben solució, es plantegen nous reptes als homes de les viles i encara, almenys durant un temps, l'impuls econòmic continua.

Prova d'això és que Jaume II, a instàncies de l'abat de Ripoll, que tenia jurisdicció a Olot, concedeix el 1315 que cada any per sant Lluç i la Pentecosta es puguin celebrar fires a Olot, pel qual motiu posa sota la seva protecció i guiatge els qui hi vagin i els seus béns.⁽⁴⁹⁾ Ben segur: llavors ja se celebrava mercat setmanal a Olot. Partint de documentació posterior continguda en el *Llibre de Privilegis* editat per Antoni Mayans i Xavier Puigvert, podem suposar que el dia de mercat inicialment era els dimecres.

Precisament aquest *Llibre de Privilegis*, que va ser consultat per Josep Maria de Solà-Morales per al seu article sobre el mercat d'Olot, conté rica informació sobre les activitats mercantils a la vila, per bé que són notícies tardanes (segles XV-XVIII) per al nostre propòsit. Recordem-ne, però, algunes: confirmació de privilegi de fira i mercat per obra del rei Alfons IV el Magnànim (1427), acord entre vilatans i forans sobre les imposicions recaptades a la vila (1428), creació de la figura del mostassaf encarregat de la vigilància del mercat (1463), ampliació del mercat setmanal als divendres (1547), reducció dels pesos i mesures d'Olot als de Barcelona (1592), trasllat de la fira de la Pentecosta al dia de Sant Miquel i del mercat dels divendres als dijous (1595) i trasllat també del mercat dels dimecres als dilluns (1702).⁽⁵⁰⁾

Però retornem al segle XIV per concloure. Tres viles atrauran la nostra atenció: Amer, Camprodon i Banyoles. A Amer trobem, en ple segle XIV, la constatació que els conflictes entre la jurisdicció reial i la senyorial no són exclusius de Banyoles sinó cosa del temps, és a dir, de la voluntat política de la reialesa d'estendre la seva jurisdicció. Aquí també els oficials del rei i

---

(49) MAYANS I PUIGVERT, *Llibre de privilegis*, doc. 1.

(50) *Idem*, doc. 18, 19, 24, 31, 35, 36 i 40.

l'abat, senyor de la vila i del mercat, estan enfrontats. Pot semblar una fotesa. Es barallen pels pesos, mides i mesures que han de regir a la vila i vall d'Amer. ¿Quines s'han d'aplicar: les del rei o les de l'abat? En realitat no era una fotesa, era qüestió crucial. Qui tenia els pesos, mides i mesures ben identificades amb el seu senyal era el senyor del mercat: cobrava drets de mesura, lleudes i imposicions als qui se'n servien i administrava justícia a la plaça del mercat. La primera notícia de conflictes entre l'abat d'Amer i el veguer o sotsveguer de Girona és del 1328 i, després, les dades s'acumulen fins al 1389 en què Joan I va reconèixer els drets de l'abat sobre pesos, mides i mesures. Entremig hi va haver intents dels oficials reials d'imposar els pesos, mides i mesures del rei, embargaments fets pels oficials reials a homes que freqüentaven el mercat, autoritzacions fetes pel sotsveguer de Girona per a l'establiment de comerços a Amer, negatives de compradors a pagar les imposicions degudes a l'abat, etc.⁽⁵¹⁾

A Camprodon les coses són una mica diferents. Aquí, des de molt abans, l'abat i el rei compartien la jurisdicció i els drets sobre el mercat. Era una mena de cosenyoria l'exercici de la qual fou fixada per concòrdia o arbitratge l'any 1251, com ja sabem.⁽⁵²⁾ També sabem que el poder fa de mal compartir. Potser per això i per diners, el 1333, l'abat va vendre al rei els drets que li restaven a Camprodon, si bé va retenir una part de la lleuda del mercat que va continuar compartint amb el rei.⁽⁵³⁾ De la importància d'aquest impost mercantil no en podem dubtar: el 1358 els homes de Camprodon van pagar 7.000 sous al rei Pere el Cerimoniós per obtenir-ne l'exempció; el 1363 un tribunal obligava a centralitzar les vendes a la plaça del Torn per evitar, precisament, fraus a les lleudes degudes al rei i a l'abat, i el 1370 un procurador en nom del rei dictamina que els homes de Besalú, tot i els privi-

---

(51) MONSALVATJE, *Noticias históricas*, XII, doc. 1279, 1301, 1343, 1344, 1346, 1419 i 1683.

(52) *Idem*, XII, doc. 839.

(53) *Idem*, XII, doc. 1310, 1541 (sentència de 1363 sobre la lleuda que el rei i l'abat cobraven a Camprodon) i 1573, i FONT, *Cartas de población*, II, p. 621.

legis de què gaudien, havien de pagar lleuda quan anessin al mercat de Camprodon.⁽⁵⁴⁾

Però de la vila de Banyoles en tenim més notícies i més riques. És el mèrit de la recopilació documental de Lluís Constans. D'aquestes notícies, dos blocs de qüestions entrelaçades atreuen la nostra atenció: en primer lloc, l'ordenament intern de les relacions entre l'abat i els vilatans, de cara a la institucionalització de la universitat i, en segon lloc, tot el relatiu al mercat de la vila.

Quant a l'ordenament intern, s'ha de partir d'aquella situació anterior d'acords i desacords entre l'abat i els seus homes, però tenint molt present que en el segle XIV la força de la comunitat vilatana ja era imparabile. L'estiu de 1302 hi va haver desavinences i protestes perquè, segons els vilatans, l'abat no reconeixia l'organització interna que el col·lectiu s'havia donat a si mateix (cònsols o jurats); abusava dels drets senyoriais carregant-los de gravàmens i feia manaments i pregons sense consultar els pròcers de la vila, el que potser era una violació del costum.⁽⁵⁵⁾ El cas és que les dues parts van posar les seves diferències a l'arbitratge de tres persones que el 1303 van donar un laude en disset punts que és, en realitat, la carta comunal de Banyoles. Del contingut de la carta destaca, en primer lloc, la constitució del govern municipal (elecció de jurats i consellers i finançament); en segon lloc, les garanties dels banyolins davant la justícia senyorial, i, en tercer lloc, els drets de vilatans i senyor sobre el mercat local (establiment de comerços, venda en subhasta o encant i obligació d'emprar els pesos, mides i mesures de l'abat).⁽⁵⁶⁾

Sembla que les relacions entre l'abat i els homes de Banyoles es ressentien de fraus comesos en el pagament de la lleuda i altres drets de mercat. Això passava perquè, segons sembla, hi havia comerciants i gent d'oficis, com flequers i carnisers, que traficaven de manera encoberta sense donar a

---

(54) MONSALVATJE, *Notícies històriques*, XII, doc. 1509, 1541 i 1573.

(55) CONSTANS, *Diplomatari*, III, doc. 480.

(56) *Idem*, III, doc. 483.

conèixer als oficials senyorials l'exacte volum de les seves operacions. Per fer-ho tenien instruments de mesura particulars, no autoritzats per l'abat, amb els quals compraven i venien sense la intervenció del lleuder o altres agents del senyor. Per evitar aquest frau, el 1329, l'abat prohibeix als flequers de tenir mesures a casa i els obliga a comprar el blat mesurat amb les seves mesures de pedra o les del seu lleuder i obliga els carnisers a declarar els caps de bestiar sacrificats cada setmana.⁽⁵⁷⁾

Contemplat des del punt de vista dels ingressos senyorials, es comprèn que els privilegis de fira i mercat, que més amunt comentàvem, parlin alhora de la seguretat dels concurrents al mercat o a la fira i de la justícia. En efecte, sense una jurisdicció amb capacitat de multar i imposar altes penes, els senyors mai no aconseguirien assegurar-se el pagament dels impostos mercantils. Però això també era un joc a dues bandes, perquè, sense una administració de justícia que imposés respecte, la gent no viatjaria segura a fira i mercat i tampoc no tindria garantia que no l'estafarien en les compravendes. Així, doncs, entre senyors i vilatans, oposats per unes coses i units per unes altres, hi havia un terreny de compromís que el mercat expressa.

Dit això, també s'ha d'entendre que per a aquella gent, que en el segle XIV havia arribat al sostre del seu creixement i experimentava dificultats econòmiques, pagar impostos mercantils devia ser un ròssec important en l'economia. Només així es comprèn que, ben entrat el segle, continuï o rebroti la polèmica entre l'abat de Banyoles i els homes de Besalú. Els de Besalú continuen volent comprar al mercat de Banyoles sense pagar lleuda i l'abat de Banyoles no ho accepta. Es comprèn que en això els banyolins facin costat al seu senyor: si els de Besalú se surten amb la seva, els faran una competència deslleial en el seu propi mercat i, a més, si l'abat, sempre necessitat de diners, deixa de percebre ingressos, potser es voldrà refer gravant la vila. A més, no ho oblidem, Besalú era vila reial i cap de vegueria i per això la seva gent creia tenir més privilegis que ningú. Així s'expliquen els actes de violència dels homes de Besalú a Banyoles i que el 1326 el tribunal del rei hagués d'intervenir multant els violents i recordant que també els de Besalú havien de pagar lleuda al mercat de Banyoles.⁽⁵⁸⁾

---

(57) *Idem*, III, doc. 602.

(58) *Idem*, III, doc. 587.

Després d'això, i per interessos reials que tot seguit examinarem, les relacions entre la monarquia, d'una banda, i la vila i abat de Banyoles, de l'altra, van millorar. El 1334 el rei Alfons III va concedir a Banyoles l'exclusiva de mercat en un radi d'una llegua entorn del monestir, és a dir, una distància d'uns set quilòmetres.⁽⁵⁹⁾ I el 1344 el rei Pere III va confirmar tots els privilegis atorgats pels seus predecessors, des de Jaume I, a l'abat de Banyoles i a través d'ell als vilatans.⁽⁶⁰⁾ Sabia per què ho feia. La monarquia tenia llavors enormes dificultats financeres que només l'ajut dels súbdits podia alleugerir. A favor del rei jugava el fet que llavors els senyors, reunits amb ell en Corts, dissenyaven la gran política i procuraven treure'n beneficis. Així es comprèn que les Corts votessin donatius per a la política o la guerra del rei, en la qual els senyors participaven, i que el cost dels donatius repercutís sobre els homes de senyoria, sobretot els de vila-mercat. Com que llavors les viles-mercat ja tenien la seva particular administració municipal, van ser aquestes administracions locals, amb autorització reial i senyorial, les que van endeutar-se per a fer front al donatiu i les que van haver de carregar el mercat local amb imposicions per a pagar els deutes. És, per exemple, el que van fer els banyolins el 1358 quan, per concessió reial, van imposar sobrecàrregues al blat, l'ordi, la carn, el vi, els draps i totes les altres mercaderies venudes a la vila.⁽⁶¹⁾ Es tractava de contribuir al cost de la guerra amb Castella. I l'autorització es va repetir el 1370: la universitat podria cobrar imposicions sobre el pa, el vi, la carn i altres vitualles per a refer amb 3.500 lliures les seves finances hipotecades a causa d'un donatiu al rei i de la construcció i reparació dels murs i del fossat de la vila.⁽⁶²⁾ Però aquest tema de les imposicions, que està al centre de les relacions entre la monarquia i les viles-mercat en el segle XIV, desborda àmpliament els límits d'aquest treball, que, recordem-ho, s'havia de limitar als orígens i desenvolupament del mercat en terres de Besalú.

---

(59) *Idem*, III, doc. 621.

(60) *Idem*, III, doc. 669.

(61) *Idem*, III, doc. 727.

(62) *Idem*, III, doc. 795.